

Populatiesamenstelling van overwinterende Kauwen *Corvus monedula* in Noord-Friesland

Composition of a population of Jackdaws *Corvus monedula* wintering in the northern Friesland

JOOP JUKEMA & ULBE RIJPMAN

Kauwen vertonen na de broedtijd een sterk sociaal gedrag waarbij met name in de winterperiode in groepsverband wordt opgetrokken op zoek naar geschikte voedselbronnen. Van rondzwervende groepen Kauwen is weinig bekend over de populatiesamenstelling. Uit ringvangsten blijkt dat in zo'n overwinterende groep Kauwen naast onze eigen broedvogels ook Kauwen van ver buiten onze grenzen kunnen voorkomen. De aanwezigheid van dergelijke Kauwen is voor Friesland grotendeels onbekend. In de literatuur wordt er geen aandacht aan geschonken (van der Ploeg *et al.* 1979) en veldwaarnemingen zijn erg schaars (voelgelnieuws in *Vanellus*).

In deze bijdrage willen wij de aandacht vestigen op de mogelijke aanwezigheid van verschillende vormen in Friesland. Bovendien willen wij kort ingaan op de leeftijdsopbouw van de groep en de conditie van overwinterende Kauwen.

Methode

Tijdens het vangen van Waterhoentjes *Gallinula chloropus* rond Oosterbierum met behulp van inlooppkooien bleek dat met deze kooien ook heel goed Kauwen te vangen waren. Dit lukte alleen in perioden met sneeuw als de Kauwen door de honger gedreven op het voer in de inlooppkooien af kwamen. Deze condities deden zich voor van 5 tot 22 januari in de winter van 1985 en herhaalden zich pas weer in de winter van 1996. In dat jaar was sprake van een koudeperiode van 5 tot 13 en van 18 tot 22 februari, echter met veel minder sneeuw dan in 1985 en wellicht daardoor met minder vangsten. De gevangen Kauwen werden geringd, gewogen en gemeten, terwijl ook de leeftijd werd vastgesteld. Bij dit laatste werd onderscheid gemaakt tussen eerstejaars en adult. Vogels waarvan niet zeker was of ze tot een van deze categorieën behoorden zijn aangeduid met "volgroeid" (tabel 1).

Verspreidingsgebied en geografische vormen

Van alle geografische vormen binnen het totale spreidingsgebied van de Kauw zijn er drie van belang voor ons land, omdat ze hier kunnen doortrekken of overwinteren. *C. m. spermologus* is broedvogel van het meest westelijke deel van het verspreidingsgebied, waartoe behalve ons land ook Duitsland, Zuid-Denemarken en West-Polen behoren. De nominaatvorm *C. m. monedula* (Scandinavische Kauw) komt voor in NO-Denemarken, Zuid-Noorwegen, Zweden en ZW-Finland.

C. m. soemmeringii (Russische Kauw) is te vinden in ZO-Finland, de Baltische staten, Oost-Polen, Wit-Rusland en grote delen van Rusland.

Van de hier genoemde vormen is bekend dat ze geografisch niet gescheiden zijn. De vormen gaan geleidelijk in elkaar over en in de 'grensgebieden' komen populaties met intermediaire kenmerken voor. Het enige kenmerk om de drie vormen in het veld enigszins te kunnen onderscheiden is de hoeveelheid wit op de zijhals. Het geheel ontbreken van wit wijst in de meeste gevallen op de westelijke vorm. Vogels met een zwak witte halsvlek of een lichte veeg kunnen Scandinavische vogels zijn en vogels met een opvallende maanvormige witte vlek zijn met zekerheid Russische Kauwen. Voor uitgebreide beschrijvingen van deze vormen en hun verspreidingsgebieden verwijzen wij naar Cramp & Perrins (1994), Glutz von Blotzheim & Bauer (1993) en Voous (1960).

Resultaten

Ringvangsten De vangresultaten zijn weergegeven in tabel 1. In totaal werden in 1985 170 Kauwen geringd. In diezelfde winter konden 80 Kauwen opnieuw gevangen worden. Vanaf de tweede vangdag zijn de leeftijden bepaald. Het percentage eerstejaars vogels bedroeg 80% van het totaal aantal gevangen Kauwen. In de winter van 1996 werden 62 Kauwen geringd, waarvan er tien ook reeds eerder gevangen waren. Het percentage eerstejaars bedroeg in dat jaar 32.3%.

Vleugellengte De vleugellengten worden gepresenteerd in tabel 2 en hebben alleen betrekking op 1985. De gemiddelde vleugellengte van 96 gemeten Kauwen bedroeg 238.84 mm. Als de vangsten worden opgesplitst in eerstejaars en adult zien wij dat de gemiddelde vleugellengte van de eerstejaars 6 mm korter is.

Aan de hand van de terugmeldingen is vast komen te staan dat het overgrote deel van de gevangen Kauwen bestaat uit vogels van de vorm *C. m. spermologus*, maar dat daarnaast ook vier exemplaren tot de Scandinavische vorm kunnen worden gerekend. De gemiddelde vleugellengte van de vier Scandinavische Kauwen bedroeg 234.5 mm. Dit is iets korter dan bij onze eigen broedvogels, maar valt wel geheel binnen de normale spreiding.

Tabel 1. Aantal geringde Kauwen per vangdag, onderverdeeld naar leeftijd. *Number of ringed Jackdaws per day, divided in lifetime classes.*

datum date	geringd ringed	gecontroleerd controlled	1 ^e jaars 1 st year	adult adult	volgroeid fullgrown
8-1-85	23	-	-	-	23
9-1-85	25	2	20	3	2
10-1-85	75	34	56	9	10
11-1-85	26	15	14	9	3
12-1-85	8	13	7	1	-
15-1-85	1	2	1	-	-
17-1-85	6	13	3	3	-
21-1-85	6	6	4	1	1
6-2-96	5	-	2	3	-
10-2-96	16	-	4	12	-
13-2-96	3	-	2	1	-
20-2-96	38	10	12	26	-

Tabel 2. Vleugellengte in mm van gevangen Kauwen. *Wing length in mm of trapped Jackdaws.*

	aantal number	gemiddelde mean	spreiding spreading
totaal <i>total</i>	96	238.84	218-255
1 ^e jaars <i>1st year</i>	72	234.38	218-247
adult	24	240.20	226-255
Scandinavische Kauw <i>Scandinavian Jackdaw</i>	4	234.50	226-238

Tabel 3a. Gewicht in gram van gevangen Kauwen. *Weight in grams of trapped Jackdaws*

datum date	aantal number	gemiddelde mean	spreiding spreading
8-1-85	15	222.3	185-270
9-1-85	26	238.8	195-290
10-1-85	53	225.9	180-280
11-1-85	24	240.3	195-285
12-1-85	8	221.2	210-250
17-1-85	18	221.8	185-270
6-2-96	5	212.0	185-255
10-2-96	16	232.1	195-267
13-2-96	3	241.3	230-256
20-2-96	38	227.6	195-270

Tabel 3b. Gewicht in gram van in dezelfde winter teruggevangen Kauwen. *Weight in grams of Jackdaws retrapped in the same winter.*

datum date	gewicht weight	teruggevangen op retrapped on	gewicht weight
8-1-85	208	17-1-85	218
9-1-85	195	17-1-85	195
9-1-85	270	17-1-85	195
9-1-85	206	17-1-85	200
11-1-85	240	17-1-85	235
11-1-85	195	17-1-85	185
11-1-85	245	17-1-85	245
11-1-85	230	17-1-85	200

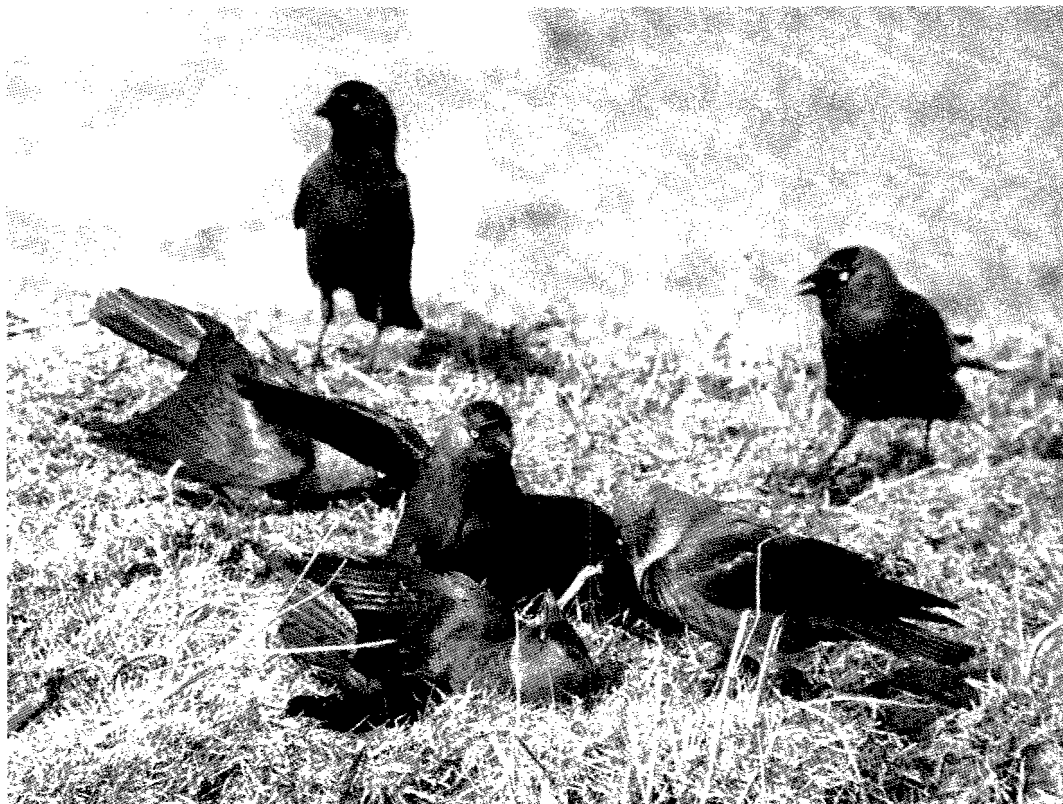
Gewicht De verzamelde gewichten zijn vermeld in tabel 3a. Een vergelijking tussen de verschillende dagvangsten laat een vrij sterke schommeling van het gemiddelde gewicht per dag zien. Ook van Kauwen die in 1985 na ongeveer een week opnieuw werden gevangen, fluctueerden de gewichten sterk (tabel 3b). Mogelijk kan het tijdstip van de dag van invloed zijn geweest. Vroege vangsten zouden lichter kunnen zijn dan vangsten in de namiddag omdat de vogels in 1985 overdag de gelegenheid hadden te foerageren op een nabijgelegen afvalhoop.

Terugmeldingen Van de 170 in 1985 gevangen Kauwen werden er drie als Scandinavische Kauw betiteld vanwege de opvallend lichte witte vlek op de zijhals. Van de 62 in 1996 gevangen Kauwen was er één die kenmerken vertoonde van de Scandinavische vorm. Later, op 2 april 1988, werd een Kauw uit Zuid-Zweden teruggemeld die op de ringdatum nog geen witte vlek vertoonde. Ook deze vogel is tot *C. m. monedula* gerekend. Deze terugmelding bevestigt de meldingen in Glutz von Blotzheim & Bauer (1993), Cramp & Perrins (1994) en Voous (1960) dat met name in het zuidelijke deel van het verspreidingsgebied van *C. m. monedula* de kenmerkende witte halsvlek kan ontbreken.

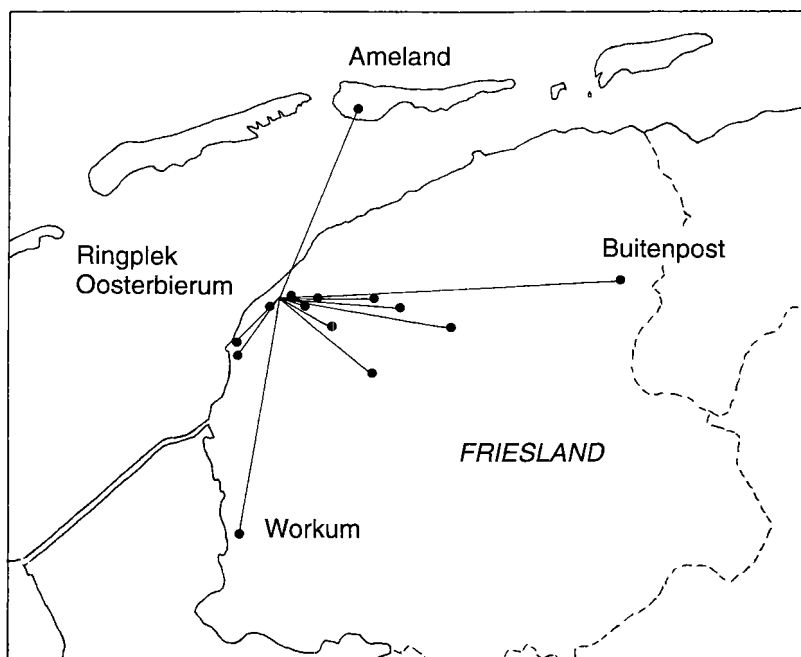
De overige terugmeldingen waren afkomstig uit een gebied binnen een straal van 35 km rond de ringplaats (figuur 1). Dit geeft aan dat het overgrote deel van de winterpopulatie betrekking heeft op broedvogels uit de naaste omgeving. Dit stemt overeen met de mededeling van Speek & Speek (1984) dat de Nederlandse Kauwen standvogel zijn.

Discussie

De trek van Kauwen bereikt in oktober en november een hoogtepunt. Al lang bestond het vermoeden dat deze trekkers afkomstig zijn uit oostelijk

Kauwen (Ton Tuinman) Jackdaws *Corvus monedula*

Figuur 1. Terugmeldingen van in Oosterbierum gevangen Kauwen. Eén Kauw werd teruggemeld uit Zuid-Zweden. *Map of the province of Friesland showing the places where ringed Jackdaws were found. One bird was found in the south of Sweden.*

gelegen broedgebieden (Eykman *et al.* 1937). In welke omvang de toestroom uit noordelijke en oostelijke gebieden plaats vindt is onvoldoende bekend. Tellingen op slaapplaatsen bij Haarlem laten een sterke toename in oktober en november zien, maar onduidelijk is of deze vogels uit de directe omgeving afkomstig zijn of dat hier noordelijke Kauwen voor de toename zorgen (Stuart 1990). Het aantalsverloop dat geschetst wordt in de Atlas van de Nederlandse Vogels (SOVON 1987) laat in het najaar een lichte toename zijn. Dit zou kunnen wijzen op de aankomst van trekkers uit NO-Europa. Eén van de eerste aanwijzingen van Oost-Europese Kauwen in ons land is te vinden bij Voous (1960). Naderhand hebben overwinterende Kauwen meer aandacht gekregen. Rob Vogel (1984) vermeldt dat bij Arnhem gemiddeld 11-50 Russische en 1-5 Scandinavische Kauwen overwinteren. Gorissen (1988) geeft een overzicht van tellingen in het Land van Cuyk en komt op een schatting van ongeveer 15% Russische Kauwen in de daar aanwezige winterpopulatie. Tellingen in de ZO-Achterhoek laten zien dat daar 0-12% van de overwinterende Kauwen tot de Scandinavische of Russische vormen wordt gerekend (Grotenhuis 1991).

In de provincie Drenthe telden Van Dijk & van Os (1982) in de jaren 1970-80 860 Russische en 90 Scandinavische Kauwen. In Vogels van Groningen (1983) wordt alleen vermeld dat af en toe Kauwen van Scandinavische en Russische herkomst worden gezien. In Friesland ontbreken waarnemingen van deze oostelijke en noordelijke vormen geheel (van der Ploeg *et al.* 1979). Uit onze ringvangsten blijkt echter dat ook in Friesland rekening gehouden moet worden met deze vormen.

Om welke aantallen het in Nederland gaat, is moeilijk in te schatten. Dit komt onder andere door de vele intermediaire vogels uit de overganggebieden en de onduidelijke criteria die gehanteerd worden bij het onderscheiden van de genoemde vormen. Het probleem wordt nog vergroot door het dikwijls ontbreken van de witte zijhals bij Scandinavische Kauwen, waardoor deze vogels niet te onderscheiden zijn van de westelijke broedvogels. Ook bij vangsten komt men niet tot een duidelijk onderscheid bij deze vogels

daar de vleugellengten geen uitsluitsel geven.

Volgens de eerder genoemde Nederlandse literatuur lijkt de Russische Kauw naar het noorden toe af te nemen en nagenoeg te ontbreken in Groningen en Friesland. Vooral gelet op het opvallende witte 'maantje' lijkt het onwaarschijnlijk dat de Russische Kauw in deze provincies geheel over het hoofd is gezien. Waarom Russische Kauwen in Noord-Nederland ontbreken, is onduidelijk. In het Land van Cuyk (Noord-Brabant) werd juist een voorkeur voor meer open terrein vastgesteld (Gorissen 1988).

De vijftien terugmeldingen binnen een straal van 35 km geven aan dat de Kauwen in Friesland standvogels zijn en zelfs in de winterperiode van 1985 met strenge vorst en veel sneeuw het broedgebied niet verlaten. Hetzelfde verspreidingspatroon is ook vastgesteld bij een broedpopulatie in Groningen waar 24 nestjongen in de directe omgeving werden teruggemeld (Boekema *et al.* 1983).

In 1985 ging het bij 80% van de vangsten om eerstejaars vogels. Dit zeer hoge percentage zou beïnvloed kunnen zijn door jonge vogels uit oostelijker gebieden. Jonge Kauwen zijn meer geneigd te trekken dan adulte vogels (Glutz von Blotzheim & Bauer 1993). Gelet op de vele terugmeldingen rond de ringplaats is het echter aannemelijk te veronderstellen dat het overgrote deel van de gevangen Kauwen uit de naaste omgeving afkomstig is. Er zijn ook geen aanwijzingen dat de gebruikte vangmethode vooral zou leiden tot de vangst van eerstejaars Kauwen.

Een sterk hiervan afwijkende verhouding werd gevonden bij de groep Kauwen die in de eerste maanden van 1949 werd gevangen. Van deze groep van 127 Kauwen werden slechts zes vogels als eerstejaars genoteerd (Voous 1960). Dit zeer lage aandeel zou veroorzaakt zijn door de wegtrek van de Nederlandse eerstejaars Kauwen. Later is gebleken dat dit een verkeerde inschatting moet zijn geweest. De ringgegevens van Speek & Speek (1984) laten immers zien dat Nederlandse Kauwen uitgesproken standvogels zijn. Of zou er een verandering zijn opgetreden in het trekgedrag van de Nederlandse populatie, een verschuiving van de Nederlandse populatie, een verschuiving van gedeeltelijk trekvogel naar geheel standvogel?

In dit verband kan gewezen worden op de verandering in trekgedrag die is vastgesteld bij de Bonte Kraai *Corvus corone cornix* en de Roek *Corvus frugilegus*. Interne rapporten van de Stichting Vogeltrekstation Texel vermelden dat in 1931 en 1932 grote aantallen Bonte Kraaien en Roeken doortrokken, dikwijls in gezelschap van groepen Kauwen. Tegenwoordig wordt trek van Bonte Kraaien in het geheel niet meer waargenomen, terwijl langs de kust van de Waddenzee beïdend minder Roeken en Kauwen worden waargenomen dan in de jaren dertig (meded. W.H. van Dobben). Langs de Hollandse kust worden nog wel flinke aantallen Kauwen gezien. Zo werden in het najaar van 1984 bij Bloemendaal 3853 exemplaren geteld (meded. H. van Gasteren).

De grote verschillen in de percentages eerstejaars vogels kunnen ook te maken hebben met de leeftijdsopbouw per kolonie, die sterk beïnvloed wordt door het plaatselijke broedsucces in het voorgaande seizoen.

De plaatselijke overwinterende groep bij Oosterbierum blijkt op grond van de terugmeldingen uit de naaste omgeving afkomstig te zijn. Van de 14 terugmeldingen werden er 13 als eerstejaars geringd. De enige adulte Kauw uit deze groep werd op 2 km van de ringplaats teruggemeld. Van de 13 eerstejaars vogels werd één op de ringplaats zelf teruggemeld; de overige twaalf werden gemeld binnen een straal van 35 km. Deze terugmeldingen doen vermoeden dat de volwassen Kauwen in de directe omgeving van de broedplaats overwinteren. Bij de eerstejaars vogels gaat het vermoedelijk om de aanwas van de plaatselijke broedpopulatie, die in de winter nog met de ouders optrekt, maar in het daarop volgende voorjaar uitzwermt over de omgeving op zoek naar een broedplaats. Deze veronderstelling wordt onderbouwd door het feit dat 10 van de 13 eerstejaars vogels werden teruggemeld in het broedseizoen.

Uit de analyse van de vastgestelde gewichten blijkt dat deze per dagvangst sterk variëren, maar over de gehele vangperiode maar een licht dalende tendens te zien geven. Het is opmerkelijk dat Kauwen in een periode met een ongunstige voedselsituatie het lichaamsgewicht op peil weten te houden. Vergeleken met de gemiddelde gewichten en de spreiding op jaarbasis genoemd in Glutz

von Blotzheim & Bauer (1993) en in Cramp & Perrins (1994) wijken deze gewichten niet af. Vermoedelijk blijft het gewicht vrij constant met periodieke schommelingen onder invloed van rui, trek en broedseizoen.

Dankwoord Hans van Gasteren, Jan Hulscher en Rob Vogel worden bedankt voor het verzamelen van literatuur over dit onderwerp. Jelle van Dijk voorzag een eerdere versie van commentaar.

Summary

Jackdaws *Corvus monedula* were trapped, ringed, weighed and measured near Oosterbierum, Friesland province, Netherlands, in January 1985 (N=170) and February 1996 (N=62). It was relatively easy to trap Jackdaws in cages when, during cold spells, fields were under a cover of snow. A large majority of birds trapped appeared to be *C. m. spermologus*. Among 232 birds trapped, there were at least five of the Scandinavian nominate subspecies. One of the five was recovered in southern Sweden in April '88. Mean wing length of four Scandinavian birds was 234.5 mm. This is 4.3 mm less than mean wing length of *C. m. spermologus*: adults 240.2 (N=24) and first year 234.4 (N=72; Tab. 2).

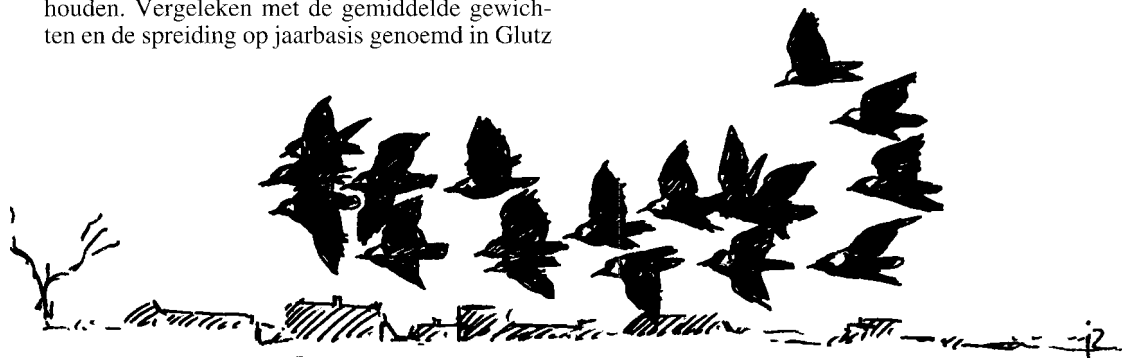
Mass of birds trapped varied considerable (range 180-290 g, Tab. 3b). Retraps showed that during these periods of adverse winter weather, birds hardly lost mass (Tab. 3b).

Except for the single ring recovery abroad, all recoveries (14) came from within 35 km from the ringing site. Thirteen of these 14 were first year-birds when ringed, and ten were recovered during the breeding season.

Local breeding birds appear to constitute a very large majority of Jackdaws wintering in Friesland, even during spells of severe winter weather. Our data constitute the first proof of occurrence of the nominate subspecies in Friesland province. Occurrence of the nominate subspecies and of *C. m. soemmeringii* has been documented previously for the east-central part of the Netherlands.

Literatuur

- BOEKEMA E. J., GLAS P. & HULSCHER J. B. 1983. Vogels van de provincie Groningen. Wolters-Noordhoff, Groningen.
- CRAMP S. & PERRINS C. M. 1994. The Birds of the Wes-

- tern Palearctic. Vol. 8. Oxford University Press, Oxford.
- VAN DIJK A. J. & VAN OS B. L. J. 1982. Vogels van Drenthe. Van Gorcum, Assen.
- EYKMAN C., HENS P. A., VAN HEURN F. C., TEN KATE C. G. B., VAN MARLE J. G., VAN DER MEER G., TEKKE M. J. & DE VRIES T. G. 1937. De Nederlandsche Vogels. Wageningen.
- GORISSEN R. 1988. De Russische Kauw wel in het Land van Cuyk, niet in het Rijk van Nijmegen. De Mouriik 14 (4): 144-192.
- GROTENHUIS J. 1991. Russische en Scandinavische Kauwen in de Zuidoost-Achterhoek. Leunink 18: 122-126.
- VAN DER PLOEG D. T. E., DE JONG W., SWART M. J., DE VRIES J. A., WESTHOF J. H. P., WITTEVEEN A. G., & VAN DER VEEN B. 1979. Vogels in Friesland. Deel 3. De Tille, Leeuwarden.
- SOVON 1987. Atlas van de Nederlandse Vogels. SOVON, Arnhem.
- SPEEK B. J. & SPEEK G. 1984. Thieme's vogeltrekAtlas. Thieme, Zutphen.
- STUART J. J. 1990. Kauwen slaappleatsen in Zuid-Kennemerland. Graspieper 10: 95-101.
- VOGEL R. 1984. Kauwen nader bekeken. Vlerk 1(3): 80-83.
- VOOUS K. H. 1960. Het voorkomen van Oosteuropese Kauwen (*Corvus monedula soemmeringhii*) in Nederland in de winter 1948-1949. Limosa 33: 129-135.

Kauwen, Langbroek (Bert Bos) *Jackdaws* *Corvus monedula*

Joop Jukema, Haerdawei 44, 8854 AC Oosterbierum
 Ulbe Rijpma, Hornestreek 8, 8856 RV Pietersbierum

Aanvaard voor opname 8 december 1996